

ВИХОВУЄМО БАЗОВІ ЯКОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА В УМОВАХ ДНЗ

Методичний посібник

Харків
«Друкарня Мадрид»
2015

УДК 373.2:159.923.2-053.4
ББК 74.1:88.8
В 54

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України (протокол №2 від 26 січня 2015 р.)
Схвалено для використання у дошкільних навчальних закладах
Комісією з дошкільної педагогіки і психології
Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(протокол № 2 від 15 квітня 2015 р.; лист Інституту інноваційних технологій і
змісту освіти МОН України № 14.1/12-Г-522 від 18 червня 2015 р.)

Рецензенти:

Курінна С. М. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри дошкільної освіти
Донецького державного педагогічного університету.
Хміляр С. Т. – завідувач дошкільного навчального закладу № 419 м. Києва.

Авторський колектив:

Г. Бєсєнєва, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршницька, С. Нечай, Г. Орлова,
О. Острянська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр

В 54 **Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах
ДНЗ** : методичний посібник / Г. Бєсєнєва, Н. Гавриш, С. Васильєва,
В. Маршницька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Острянська, О. Полякова, В. Рагозіна,
О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. – Х. : Мадрид, 2015. – 220 с.
ISBN 978-617-7294-22-0

У посібнику на основі наукового обґрунтування процесу виховання
в дошкільників базових особистісних якостей розкрито їх психологічну природу,
представлено методичні аспекти їх формування в освітньому процесі дошкільного
закладу. Систематизацію практичних розробок (фрагментів занять, вправ, завдань,
ігор тощо) подано за основними видами діяльності дошкільників: комунікативної,
пізнавальної, предметно-перетворювальної та ігрової, що дасть змогу педагогам
дошкільної освіти суттєво підвищити якість і результативність виховної роботи
з дошкільниками. Конкретні практичні матеріали також можуть успішно
використовуватися в умовах сімейного виховання.
Посібник може бути цікавим для студентів і магістрантів спеціальності
«Дошкільна освіта», батьків, керівників, співробітників центрів з підготовки дітей до
школи.

УДК 373.2:159.923.2-053.4
ББК 74.1:88.8

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ БАЗОВИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	8
1.1. Обґрунтування моделі виховання базових якостей дитини старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі.....	8
1.2. Провідні принципи реалізації виховних завдань в освітньому процесі дошкільного закладу.....	21
1.3. Педагогічні умови виховання базових якостей старшого дошкільника в дошкільному навчальному закладі.....	25
1.4. Тематичний підхід до планування освітнього процесу як умова виховання базових якостей особистості дитини.....	32
РОЗДІЛ 2. ВИХОВАТЕЛЮ – ПРО ПСИХОЛОГІЧНУ ПРИРОДУ БАЗОВИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЇХ ФОРМУВАННЯ.....	35
2.1. Спостережливість.....	35
2.2. Допитливість.....	44
2.3. Відповідальність.....	51
2.4. Самостійність.....	57
2.5. Міжособистісна злагода.....	63
2.6. Справедливість.....	67
2.7. Чуйність.....	72
2.8. Міжособистісне партнерство.....	77
2.9. Шанобливість.....	83
2.10. Креативність.....	88

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЯКОСТЕЙ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНИХ ВИДАХ ДИТЯЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....93

- 3.1. Розвиток базових якостей дитини старшого дошкільного віку в комунікативній діяльності.....93
- 3.2. Розвиток базових якостей дитини старшого дошкільного віку в пізнавальній діяльності.....111
- 3.3. Розвиток базових якостей дитини старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.....144
- 3.4. Розвиток базових якостей дитини старшого дошкільного віку в предметно-перетворювальній діяльності.....150

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА ВИХОВАТЕЛЯ.....168

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....213

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ МЕТОДИЧНОГО ПОСІБНИКА

«ВИХОВУЄМО БАЗОВІ ЯКОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА В

УМОВАХ ДНЗ».....219

аналізувати, трансформувати набуті знання в нові способи діяльності, розвинути якості, що стануть основою для пристосування до світу, який постійно змінюється.

У посібнику на основі коротких характеристик психологічної природи базових якостей особистості розкрито методичні аспекти з їх формування у чотирьох основних видах дитячої діяльності. Ми намагалися гармонізувати відношення між дидактичними та виховними завданнями та засобами і способами їх реалізації. Як засвідчує досвід, у традиційному освітньому процесі ДНЗ перевага надається дидактичному складнику, тоді як виховний, на жаль, залишається в занепаді. Так, вихователі недостатньо заохочують дітей до роздумів та логічного доведення своїх тверджень, що унеможливає висловлювання власних думок, не сприяє розвитку в дітей умінь самостійно визначати цілі, здійснювати елементарне планування, реалізовувати власні задуми, виявляти творчу ініціативу. На нашу думку, пізнавальний процес, ігровий простір, самостійна художня творчість дітей мають бути платформою для розвитку базових особистісних якостей: спостережливості, допитливості, розсудливості, самостійності, креативності, міжособистісної злагоди, відповідальності та інших.

Наш посібник подається як складник у сукупній єдності матеріалів, що презентують результат багаторічного дослідження лабораторією дошкільної освіти і виховання проблеми виховання базових особистісних якостей у дітей дошкільного віку, а саме: матеріали науково-теоретичного дослідження відображено в монографії, науково-методичного – у посібнику, в якому подано методики виховання базових якостей особистості дитини і конкретні методичні рекомендації та практичні розробки для впровадження у широку освітню практику.

Посібник складається з трьох розділів: у першому – викладено теоретичні позиції, зокрема наукові підходи і принципи, на яких має будуватися освітній процес для забезпечення оптимальності та результативності вирішення виховних завдань, схарактеризовано сприятливі

ПЕРЕДМОВА

Соціально-політичні зміни в житті суспільства і необхідність підготовки до них дітей і молоді, починаючи з дошкільного віку, зумовили посилення інтересу до соціальних аспектів виховання дітей. Керування своєю поведінкою і способами спілкування, здатність вибору адекватної альтернативи поведінки, орієнтації у нових обставинах, відчуття свого місця в товаристві інших людей є важливим аспектом соціального розвитку дитини.

Базові якості є найважливішими для особистісного зростання людини, на них ґрунтується фундамент особистісної культури дошкільника. Базовий рівень якостей складає основу формування моральних якостей дошкільника: визнання чеснот і переваг інших людей, здатність розуміти інших, змогу ставати на їхнє місце, співпереживати їм, допомагати за власним бажанням, робити людям добро, не чекаючи винагороди.

Психологічна спрямованість педагогічної діяльності як нагальна об'єктивна потреба й водночас психологічна недосвідченість значного числа вихователів останнім часом загострили суперечність, що виявляється у намаганні частки працівників ДНЗ «розкласти» (мабуть, для полегшення виховної роботи) дитину на окремі складники (лінії особистісного розвитку), а навчально-виховний процес – на освітні лінії.

Але дитина – не апельсин, її на шматочки не роз'єднаєш, її природа цілісна. Саме це твердження ми обираємо в якості відправного, що буде мати принципове значення для усвідомлення сутності того підходу, який пропонуємо для реалізації завдань формування базових особистісних якостей в інтегрованому просторі дошкільного закладу. Наголошуючи на його специфіці, зазначимо, що, на відміну від поширеної практики домінування навчально-пізнавальної діяльності, ми намагалися гармонізувати співвідношення навчальних і виховних завдань, розглядаючи дидактичні методи і засоби як інструмент виховання особистісно значимих якостей дитини. Це означає – не дати дітям готову інформацію, а навчити мислити,

5

педагогічні умови. У другому розділі коротко розкривається психологічна природа кожної з десяти базових якостей особистості та методичні аспекти їх виховання в освітньому просторі дошкільного навчального закладу. Причому зауважимо, що ключовою є ідея цілісності особистості. Тож у процесі різних форм і видів дитячої діяльності передбачається реалізація комплексного підходу до навчання-виховання-розвитку дітей з виокремленням одного з напрямів у якості пріоритетного.

Для забезпечення більш глибокого осмислення педагогами суті роботи за напрямом обрано такий алгоритм: 1) термінологічне пояснення суті базової якості, 2) формулювання ключової ідеї, яка має бути засвоєна дітьми, 3) показники мети-результату за обраним напрямом, представлені знаннями, вміннями, сформованим ціннісним ставленням, 4) психологічна природа базової особистісної якості, 5) методичні аспекти формування базової особистісної якості. Наприкінці розділу на прикладі однієї з тем подано рекомендації щодо комплексного підходу до реалізації виховних завдань у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Авторами матеріалів цього розділу є: Рагозіна В. В. (розвиток спостережливості), Гавриш Н. В. (розвиток допитливості), Бельська Г. В. (розвиток відповідальності), Маршницька В. В. (розвиток самостійності), Остряньська О. А. (формування міжособистісної злагоди), Шкляр Н. А. (виховання справедливості), Полякова О. П. (виховання чуйності), Нечай С. П. (формування міжособистісного партнерства), Васильєва С. А. (виховання шанобливості), Орлова Г. В. (розвиток креативності).

У третьому розділі подано практичні розробки у супроводі методичних рекомендацій стосовно реалізації виховних завдань в основних видах дитячої діяльності: комунікативної, навчально-пізнавальної, ігрової, предметно-перетворювальної. Сподіваємося, що цей посібник розкриє для творчих педагогів додаткові горизонти щодо забезпечення вихованням дошкільної зрілості, необхідним складником якої є сформовані базові особистісні якості.

7

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ БАЗОВИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІСІ

1.1. Обґрунтування моделі виховання базових якостей дитини старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі

Проблема виховання базових якостей дитини старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі є актуальною для українського суспільства з огляду на його розвиток у контексті якісних змін, об'єктивного взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ матеріального і духовного світу. Пізнаючи українське суспільство як об'єктивну реальність, варто розглядати політичні, економічні, педагогічні явища, як притаманні йому обставини та умови, в яких розвивається суспільство і саме від них залежить реалізація духовного потенціалу України з одного боку та причини таких змін, як факти або явища, які породжують інші або зумовлюють в ньому зміни з іншого. Водночас варто усвідомлювати, що існують фактори – рушійні сили процесу розвитку українського суспільства і саме вони уможливають творення, а не його руйнацію.

Наразі розвиток українського суспільства перебуває у стані трансформаційних процесів. На фоні політичної нестабільності та економічного затування, проявів негативних та руйнівних людських якостей, усталені моральні норми вимагають звернення до досвіду їх існування та подальшого ствердження, підґрунтя для яких є гуманізм та орієнтація на духовний розвиток особистості дитини. Саме ж українське суспільство потребує духовного руху, який означили та впроваджують сучасні наукові школи, зокрема наукова школа І. Бєха.

Вивчення історичного досвіду розвитку наукової думки в Україні, представленого в історіографічних джерелах, дозволяє констатувати існування теорій особистості, які спрямовані до гуманістичного розвитку та збереження моральних норм сучасного українського суспільства. Зокрема, представлені Г. Баллом (концепція особистості у раціоналістичній

психології), І. Бєхом (особистісно орієнтоване виховання дитини), І. Божович (концепція формування особистості у дитячому віці), Л. Виготським (культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій та учення про особистість), Г. Костюком (теорія особистості за принципом розвитку), О. Лазурьким (психологічна структура особистості), О. Леонтьєвим (особистість у загальнопсихологічній теорії діяльності), В. Мясішевим (особистість у психологічній теорії відношень), В. Рибалкою (культурно-психологічна концепція особистості за принципом цінності особистості як феномену культури), С. Рубінштейном (особистість у філософсько-психологічній концепції); теорії гуманістичної педагогіки в галузі дошкільного виховання (Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Макаренко, В. Сухомлинський); класичні підходи до формування моральних якостей особистості (І. Бєх, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло); обґрунтування системи морального виховання дітей дошкільного віку в дитячому садку та сім'ї (А. Виноградова, В. Нечасова, С. Козлова, Р. Буре, Р. Іванкова); проблеми виховання гуманних почуттів у дітей (В. Котирло, С. Кулачківська, С. Ладивір, Ю. Приходько, С. Тищенко) складають вагоме наукове підґрунтя для існування гуманістичної парадигми в українському суспільстві.

Аналіз законодавчого, наукового та програмно-методичного забезпечення розвитку суспільного дошкільного виховання попередніх часів та сучасної дошкільної освіти в Україні дає право констатувати перехід від накопиченого роками поняття виховання як єдиного для всього суспільства способу засвоєння непорушного образу будівника соціалістичного суспільства до усвідомлення та вибору людьми шляху присвоєння моральних норм та базових якостей особистості – будівників власного сучасного життя. Саме покоління людей, якому притаманне збереження позитивного досвіду діяти у межах моральних норм та плекати в собі доброзичливість, вдячність, шанобливість та інші якості особистості, має донести у процесі виховання до

9

дитячого розвитку» (Л. Виготський, С. Фукуяма). Отже, він створює умови для самостійного освоєння дитиною навколишньої дійсності, допомагає через спільну діяльність формувати уявлення про образ світу.

Отже, презентований у посібнику зміст занять, опис різних форм взаємодії з дітьми спрямовано на виховання культури мислення та моральності дітей, стимулювання творчої діяльності, забезпечення злагодності міжособистісних стосунків дітей, збереження фізичного, психічного і духовного здоров'я.

РОЗДІЛ 2.

ВИХОВАТЕЛЮ – ПРО ПСИХОЛОГІЧНУ ПРИРОДУ БАЗОВИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЇХ ФОРМУВАННЯ

2.1. Спостережливість

Спостережливість – базова якість особистості, що має надзвичайне значення для збагачення знань, інтелектуального розвитку і набуття життєвого досвіду, що виявляється в умінні помічати істотне, виділяти подібне, схоже, відмінне, особливе; здатності вивчати, аналізувати, зосереджуватись на чомусь протягом певного часу.

Ідея, яку важливо допомогти засвоїти дітям: спостереження дає нам багато нових знань. Але для того, щоб правильно спостерігати, треба бути уважним, вміти порівнювати, встановлювати зв'язки, робити висновки. Спостереження бувають різними: за природою, людьми, подіями, собою тощо. Якщо ти до всього байдужий, ти ніколи не станеш спостережливим.

Результат, якого ми маємо досягти:

- знання: спостереження – це джерело нових знань; спостерігати допомагають органи чуття, увага, мислення;
- уміння: спостерігати, порівнювати; самостійно робити висновки.
- цінності: спостережливість, яка допомагає набутти багато нових знань.

Психологічна природа спостережливості

У структурі особистості старшого дошкільника серед якостей, що формуються в цей період, виділяється спостережливість, яка визначається нами як базова якість, що полягає в умінні з високим ступенем зосередженості спостерігати за предметами, об'єктами і явищами навколишнього світу з виділенням їх істотних, характерних і малопомітних ознак. Спостережливість проявляється у процесі активної діяльності дитини – її спостереження. Про сформованість даної якості у старшому дошкільному віці свідчать зосередженість дошкільника на об'єкті спостереження